

Considero positiu, encara que això és, i roman, fragmentat i contradictori, que les dissertacions surtin del terreny de la realitat. Tenim, per una banda, una condició socio-econòmica sobre la qual, pel que fa al passat, hi ha hagut una generalització dels valors de bescanvi, una massificació del treball abstracte, una acceleració de la productivitat dels bens materials y, per l'altra, un treball intel·lectual obligat a abandonar els seus tradicionals papers de privilegi i turmentat pel dubte pel que fa als nous papers, a la relació que s'ha d'establir amb els processos reals de transformació de la ciutat i del territori i amb els centres de decisió que aquestes transformacions generen.

Es susciten, diria jo, dos grans problemes de naturalesa molt diversa i incompatibles entre ells: el de la *identitat* (del treballador intel·lectual, en el nostre cas de l'arquitecte) i el de la *productivitat*; *identitat* i *productivitat* són per tant els dos paràmetres sobre els quals miraré de bastir la meva xerrada.

Fora molt desconcertant, jo crec, fer referència en aquest punt a la convencional esquematització marxista que divideix l'ésser humà en estructura i supraestructura. Però igualment artificioses han estat les temptatives —Gideion davant de tothom, des de la fi dels anys vint— de posar en relació de dependència la nova identitat del treball intel·lectual arquitectònic amb les noves condicions de productivitat (aquesta identificació no ha convençut mai ningú). El fet és que el problema de la identitat —de les noves identitats— ha contorbat els arquitectes d'una manera tan punyent (des de sempre, en el fons, però especialment l'últim segle) que s'han vist obligats a posar-se l'hàbit de la historicitat. No cal sinó pensar en Gropius, inventor de la historiografia del Moviment Modern, convalidat per Pevsner. I no cal sinó observar l'actual debat sobre el postmodernisme.

Però de quina història es tractarà (i es tracta)? Què tipus d'*història* és la que, promoguda per una determinada intenció de construcció d'una veritat pot produir el desiderat efecte de reconstituir-nos una *identitat* gratificant?

Cal recórrer, naturalment, a l'història metafísica, a la història com a gran disseny, de memòria hegeliana, obra de l'"esperit", marcada per les grans personalitats que obeeixen a aquest "esperit". Una *concepció* linial de la història que Benjamin ha posat en evidència políticament com a "història dels vencedors" i a la qual Nietzsche ha donat uns cops decisius ("l'èxit fou sempre un gran mentider", escriu Nietzsche).

En el nostre cas, en el camp de l'arquitectura i de la urbanística, sovint es pot com a màxim parlar de història dels "perdedors amb honor".

La història linial té un gran avantatge: *permet de preveure*. En el camp científic, per exemple, hom se n'ha adonat de la considerable influència que ha tingut la teoria del compor-

tament linial dels fenòmens; un èxit que depen, potser, precisament d'aquesta possibilitat de previsió: si 10 pomes em donen 1.000 pomes, puc preveure que 20 arbres m'en donaran 2.000 i això amb moltes possibilitats d'aproximació. La ciència també s'orienta avui sobre les immenses possibilitats innovadores de l'exploració dels comportaments no linials, sobretot en el camp dels sistemes complexes de variables, les fluctuacions del qual estan lluny de l'equilibri termodinàmic i interactuen amb l'ambient d'una manera complexa i discontinua.

Freud, tanmateix, l'obra del qual atravesava tot el període de la crisi de la raó clàssica, explica prou bé com, dins d'ella, dins els esquemes historiogràfics linials i totalitzants de la tradició, el conflicte produït per les formacions individuals col·lectives i socials, és destinat a no tenir veu, a ésser remogut, a romandre en efecte *inconscient*.

Però els nous camps de coneixement que s'obren davant d'un concepte conflictiu de la realitat i *no linial* de la història, impliquen un capgirament intemptat tan sols per unes avantguardes intel·lectuals, tot i que ben aviat tornen a lloc,

a la recerca d'un reciclatge disposat a restituir-se als nivells d'una subjectivitat passada de moda, ser originària del treball intel·lectual, l'oikos del que ens parlava ahir Dal Co. El Moviment Modern és per tant, essencialment, una *construcció historiogràfica*.

La història linial és, com se sap, obsessionada pel problema dels "origens", segons aquella mena d'obsessió *embriogènica* de la qual parla agudament Bloch, qui veu ambigua-ment en l'origen no tan sols el *començament*, sinó també la *causa*: "un *començament que explica*" per tant o, més aviat, que "és *suficient per a explicar*". Un origen que és fonament (i Bloch revela la matriu *crisiana* d'aquesta cultura), la determinació de la qual té relació amb un *judici*.

Sabem molt bé que no és Pevsner tan sols qui recorre a aquest mètode historiogràfic finalitzat: a Roma, Bruno Zevi ha fins i tot demanat un Institut Universitari de "crítica operativa".

La "història *magistra vitae*" de memòria ciceroniana, pot ésser referida encara millor al marc historiogràfic de finals del "cinquecento" dels pensadors contrarreformistes qui deien que "les mentides també siguin admeses, perquè semblen més útils que no pas la veritat".

Potser Gropius i Pevsner, però, en realitat tota la cultura del Moviment Modern, desde Van de Velde, en endavant construirà les pròpies bases sobre W. Morris.

W. Morris, en l'època de reproducció tècnica, representa l'"aura" (vull dir aura segons els termes de Benjamin, parlant de l'obra d'art i, al mateix temps de la seva reproducció tècnica) perduda pel producte artístic, però recuperable en el pla ètic i social. Un pla pel que fa al qual no existeixen problemes lingüístics. I això permet la utilització, com a "origen" d'un personatge lingüísticament tan llunyà i superat.

L'alibi ètic-social és essencial en el moment del pas del treball intel·lectual al vessant productivístic del món industrial. I és un suport ideològic que, malgrat totes les seves estridents contradiccions pot esdevenir vàlid, sempre que es mantinguin dues condicions que es varen donar un temps a l'Alemanya de Weimar:

- la promoció d'una dimensió pública cada vegada més allunyada de la projectació ("l'art del poble per al poble" de Morris) traduïda en termes de reproductibilitat i estandarització com a factor d'*identitat*. Com quelcom diferent d'una nova "aura".
- l'atenció cada cop més rigurosa als aspectes econòmics (amb una tendència, de fet, a la reducció de tota altra "aura" de tipus tradicional; pensem en Magnitogorsk).

Aquestes dues condicions, però, com hom sap, tenen una curta duració: la irrupció staliniana a la cultura soviètica, les canonades contra el Karl Marx Hof de Viena i les taulades teutòniques sobre les cases de Weissenhof, desplacen el discurs i les fites de lluita cap a uns nivells ben diferents.

Des d'aquest moment, l'"Estil Internacional" començarà el seu camí, mancat de banderes ideològiques ètico-socials, però elevat a la categoria d'"estil", precisament pels promotors del trasplant als EE UU: Hitchcock i Johnson. No es tracta d'una "ideologia de les antiideologies" a l'estil d'Ernst May a Rússia, sinó d'una refinada ambigüetat en l'exposició lingüística que relaciona els paràmetres de la crítica estètica amb les dels nous imperatius tècnico-funcionals.

Mies és el fruit madur que Amèrica recull i consumeix i abans que la treballada Europa en corromp el gust de eficiències anti-ideològiques. Es en aquest fet que es posa avui dia el debat actual sobre el post-modernisme. Particularment als EE UU, es dona un increïble fervor autnomístic amb una recuperació intencional en el post-modernisme, d'*origens* incorrectament americanes contra les rigideses ideològiques de la matriu Pevsneriana centro-europea.

Mentrestant Krier sembla assumir la confrontació USA-Europa, amb el signe capgirat, donant les responsabilitats lingüístiques d'un modernista superat als col·legues d'ultramar. Una vegada més es tracta evidentment d'exigències d'identitat que es fan paleses amb molta força en els períodes en què la crisi és molt notable.

S'ha escrit que els dos termes d'aquest debat intel·lectual (és a dir tant el Moviment Modern com el Post-Modernisme) neixen en els moments de les grans crisis econòmiques.

Això no és exacte. Les coordinants d'una nova arquitectura es podien distingir molt abans de la crisi del '29. Sense haver de remuntar-nos a la Fagus Werke, ja trobem aleshores molts dels elements més significatius d'un procés de renovació.

I, pel que fa al Post-Modernisme, intentem considerar, sense tenir en compte els americans o Le Corbusier, les obres de Ridolfi (i en general de l'escola romana) de la immediata post-guerra.

El que és veritat, sens dubte, és que, en períodes de crisi, l'allunyament del treball intel·lectual dels processos productius s'accentua fins a fer-se abismal, amb un reflux immediat sobre els moviments intel·lectuals que es consoliden com a tals, tot aïllant-se, per a recuperar una identitat, fins i tot a preu d'un orgullós aïllament.

I a qui refusés el concepte d'aïllament a causa dels moviments que es poden detectar en un post-modernisme "inclusivista" (i pertant no utòpic com el Moviment Modern típicament "exclusivista") es pot objectar que incloure totes les contradiccions ha significat sempre intentar dur-les a una síntesi estètica i pertant a *exorcitzar-les*, i fer-les esdevenir solubles; negar-les com a contradiccions, és a dir com a entitats conflictives capaces d'una irresistible acció renovadora.

La negació de la crisi és l'intent acostumat per a retrovar, mitjançant una dreuera, una *identitat*. Però la dreuera és un parany.

Aquesta és la base de la xerrada que he tractat de preparar escollint W. Morris com a paradigma contradictori.

Un cop W. Morris desmitificat, significava passar per damunt de molts dels nostres prejudicis com intel·lectuals d'esquerra. Algú ha reaccionat amb força al meu petit llibre de l'any 1976.

Mirem d'examinar una reacció com ha estat la de Paolo Portoghesi qui m'ha acusat confusament de pre-conceptes lingüístics (o fins i tot de gust) i de preconceptes ideològics amb molta agressivitat. Ha arribat fins i tot a afirmar que el meu text és objectivament arbitrari i que en ell, per a destruir la figura de Morris i, amb ell, la credibilitat de la tesi de Gropius i Pevsner de la continuïtat Morris-Gropius, hauria falsejat les dades de les fonts.

"La història de l'arquitectura moderna —ha escrit aleshores Portoghesi— en les seves línies generals que fixen la genealogia dels pioners des de Williams Morris a Walter Gropius, ha nascut a la Universitat de Gottinga on Nikolaus Pevsner dedica, el 1931, un curs de lliçons a les transformacions de la cultura arquitectònica" ("Tempo Illustrato", núm. 9, 7 març 1976, pág. 97).

Què pot haver induït un historiador tan cautelós com Portoghesi a exposar-se, amb aquesta afirmació basada en la mala interpretació de la frase inicial del llibre de Portoghesi "Pioneri del Movimento Moderno", al mal paper que ha fet tant bon punt ha tingut la possibilitat de publicar tots els documents?

La pregunta esdevé encara més interessant si tenim en compte que Portoghesi és un gran admirador de l'obra de W. Morris, però segons els conceptes de Pevsner i Benevolo no és promotor d'un procés que desemboca i es resol en l'obra "racionalista" de W. Gropius. Ben al contrari.

La meua operació de muntatge de l'esquematisme d'un Mo-

viment Modern com a punt àlgid d'una paràbola recolzada per fonaments ètics i socials, deuria pertant haver ser vista com un consens, sense tenir en compte la valoració sobre la qualitat, dels productes de Morris, considerava a nivell de gust, que, en aquest context, esdeve marginal.

La realitat és que l'atac a Morris ha representat un atac al *pare*. I jo tampoc no em vull sostreure a aquesta al·lusió psicològica. I el *pare* és el fonament més alt de la pròpia *identitat*, com l'és tot el *patrimoni cultural* del qual ens sentim dipositaris i custodis (aquí a Catalunya teniu Gaudí).

Si tornem a llegir el "Göttingische Gelherte Anzeigen" de Pevsner (1931) hi veiem clarament l'esforç de radicar en territori alemany (no anglès) el Moviment Modern, tot i reconeixent també a França i als EE UU un paper original en la formació de la nova arquitectura: la presència de Le Corbusier i de Wright els hi obligarà. Però d'Anglaterra encara no s'en parla.

Què passa després?

A Alemanya l'atac reaccionari comença aleshores i culmina el 1933 amb l'arribada al poder dels nazis. L'avantguarda radical no tan sols perd terreny, sinó que queda institucionalment decapitada. Però segueix operant en l'alta política on Goebbels sembla ser el possible autor.

Quan tot està perdut, la diàspora a Anglaterra adquireix el caràcter d'una fuga. Els intel·lectuals més exposats, culpables de la "bolcheviquització" de l'arquitectura", com escriu el "Volkischer Beobachter", o o jueus, deuen cercar noves llars, noves arrels i per tant uns nous "origens".

En el sondeig que Gropius havia fet a Anglaterra el 1934, a través d'una exposició i una conferència a Londres, la seva tesi triumfalista sobre el seu propi paper central, com a alemany, en la fundació de la Nova Arquitectura, troba una certa ostilitat per part de Unwin, qui no li amaga pas.

Com és possible no adonar-se de la distracció de no citar W. Morris en terra anglesa i justament quan coincideix amb l'aniversari del seu naixement i hom es disposa al seu relleuament historiogràfic?

La resposta a aquesta necessitat, desapercebuda de moment, són els llibres de Gropius el 1935 i de Pevsner el 1936. Es suficient angular diversament les anàlisis, seleccionar els arguments (cap esment de les obres del mateix Gropius considerades fora de línia com la Sommerfeld i el monument a Weimar) i recórrer sense límits a la *necessària* linialitat de la història: de W. Morris a W. Gropius.

El model comú als dos personatges ja està llest. No fa Morris un viatge simbòlic (millor dit, dos viatges idèntics, evidentment rituals) en un vaixell anomenat "Aurea" i no es proposa amb la seva utopia del *News from Nowhere* (que no és tant una utopia si *Nowhere* es pot llegir també *Now here*) de salvar la humanitat?

I no trobem un altra "Aurea" quaranta anys més tard en la llegenda de la Gläserne Kette sobre la qual uns altres arquitectes es posen com a garantia de rescat d'una societat nova sorgida del diluvi de la guerra mundial? Noè és per tant el model comú. I, per la linialitat de la història, s'ens acud el mite d'Eneas. Eneas/Gropius amb el pare Anquises/Morris sobre les espatlles i el fill Ascanius/Pevsner de la mà, pot fundar, després de l'incendi de Troia, en terra anglesa, la nova cultura del Moviment Modern. Es Eneas mateix qui dona la idea a Ascanius i la convalida amb una brillantíssima construcció historiogràfica que ha encantat, si bé de forma interessada, una cultura desbaratada i a la recerca d'una identitat, com era la cultura dels arquitectes en els anys quaranta y cinquanta, després de la segona guerra mundial. Però ara ja no volem deixar-nos encantar. Si no hi ha més remei que recórrer a mites, a Noè i a Eneas, preferim *Ulisses*: ell no renuncia a conèixer el perillós cant de les sirenes del qual està disposat a privar els seus remadors abocant-los

cera calenta a les orelles, però no s'en vol privar ell mateix, tot i que ordena als seus homes esdevinguts sords, de tenir-lo lligat fins i tot contra el seu mateix voler.

No és difícil, si no ens lliguem amb el sòlid lligam d'una metodologia crítica, deixar-se atreure per la fascinació de la dreuera ideològica, de la síntesi ascètica i de la ironia tautològica.

Què deien, en efecte, Ruskin i Morris davant de la deficient qualitat estètica dels productes industrials i de la degradació de la ciutat i del territori sotmesos als processos confusos que acompanyen el desenvolupament capitalístic? Intentaven potser definir, com suggereix Benjamin, el propi lloc en els processos productius per a intentar modificar les institucions i els mecanismes reals?

No: ells se les tenien amb el *treball abstracte*, per una part (i cridaven: fem-lo concret!) i amb la *decadència del gust*, per l'altra (i bramulaven: *reeducuem-lo*). Es a dir, que collien tan sols l'aparença del treball i la referien al que ells eren o creien ésser: *treballadors concrets i educadors del gust*. Quants de nosaltres han superat realment aquesta posició vuitcentesca? Oriol Bohigas ha informat a "Lotus" de que alguns arquitectes catalans s'estan integrant en els mecanismes administratius, en l'àmbit d'un procés d'institucionalització democràtica que sens dubte existeix a Itàlia també, sobretot en les regions governades per les esquerres. Però el camí és difícil arreu.

I la culpa no és dels arquitectes tan sols.

Però és cert que moltes energies han estat emprades, i encara ho són, en la recerca de complexos mecanismes psico-sociològics o tècnico-disciplinaris que presideixen les evolucions funambulesques de la projectació arquitectònica internacional.

Es en canvi escàs l'esforç real per a descobrir finalment quina pugui o degui ésser la col·locació del treball intel·lectual desenrotllat avui pels arquitectes en els processos productius posat que, com tothom pot adonar-se'n, la situació actual és completament insatisfactòria.

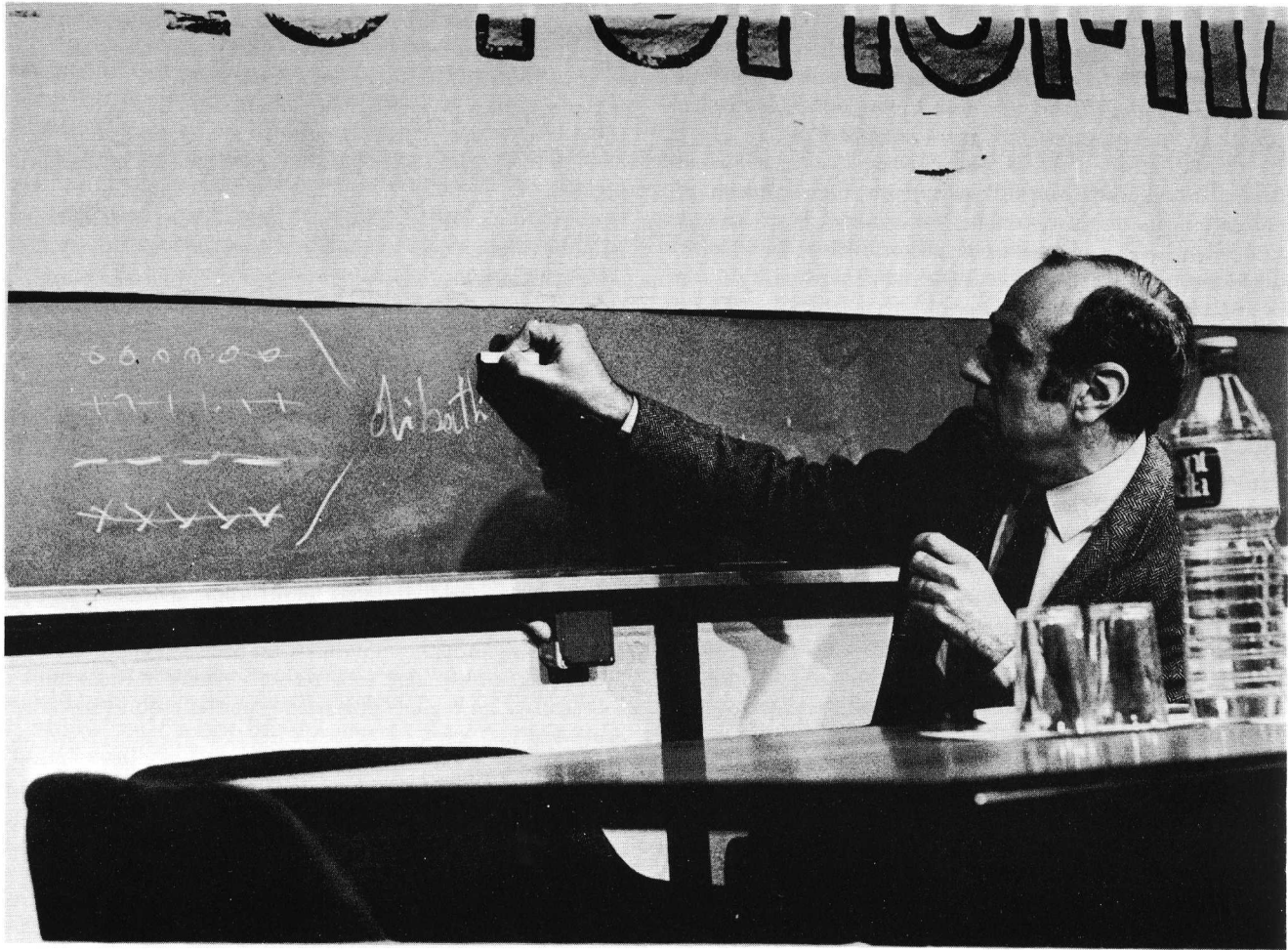
L'estudi d'un mecanisme de relació entre treball intel·lectual, en totes les seves branques, i el poder polític-administratiu i aquest últim com a expressió materialitzada de les exigències i interessos públics és el problema sobre el qual jo invitaria a reflexionar per tal de superar, juntament al fi, el problema de les *identitats* i el de les *productivitats*.

Es tracta d'evitar que el poder polític i de gestió condioni la llibertat de recerca intel·lectual i, per altra banda, que aquesta última no es mogui pel seu compte i pagui amb la improductivitat real (encara que sigui mitjançant una acció metafòrica com diu Dal. Co) el preu de la pròpia autonomia. El problema sembla insoluble, però no ho és. Ens ho sembla particularment a nosaltres els arquitectes, perquè la cultura tradicional, la nostra mateixa formació, ens han acostumat a considerar el treball intel·lectual de recerca i de projectació com una activitat unitària i totalitzant.

En realitat, entre l'activitat coneixedora i crítica i l'activitat operativa i projectual hi ha una diferència epistemològica que és fonamental destacar encara que comporti la sensació de sentir-nos partits per la meitat. Si això s'accepta, l'esquema de relació entre treball intel·lectual i poder pot ésser plantejat com a model teòric, tot posant entre les dues operacions intel·lectuals tècnico-científiques una fase intermitja que definiria de "*tria*" política que actua com una mena de cremallera que separa les dues diferents prestacions i que prepara la segona sobre la base de la primera.

Es pot considerar pertant que existeix una primera fase de recerca, de coneixença, d'anàlisi i de valoració crítica (és a dir, de *judici*: no hi ha coneixença, en efecte, sense judici) a la qual segueix una fase en què el treball intel·lectual ja no és protagonista, sinó que participa en un debat públic que

és també el lloc correcte per a la “participació” (que aquesta vegada no és demagògica perquè es produeix sobre la base d’un coneixement científic dels fets que s’han d’examinar; que es conclou amb una tria política que és de plena responsabilitat de les assemblees electives i de qui administra la “cosa pública”).

El debat que prepara la tria fa possible finalment una elecció correcta —que ja no és demagògica— de la “participació”; es tractarà en efecte d’una *participació* basada en els fets documentats científicament per una banda i canalitzada sobre els moments reals de decisió, per l’altra. Ja no es tracta d’ideologia, sinó de política.

La decisió política es materialitzarà en un *programa* que esdevé la base de la segona fase de responsabilitat del treball intel·lectual, aquesta vegada sota el seu aspecte de projecte i operativitat.

L’esquema pot funcionar si els tres passatges indicats formen part d’un procés cíclic que es desenrotlla completament segons diferents escales, de la més general a les més directament executives y realitzables a través de passos successius. En aquest esquema o “paradigma”, si es prefereix, que fa que la recerca intel·lectual esdevingui completament independent i, per altra banda també l’activitat projectual amb sòlids programes, pot trobar solució el problema avui dia insoluble de la tan lloada i ambigua *interdisciplinarietat*. Les coneixències, en efecte, això com el projecte no són unitàries i totalitzants, sinó que estan fragmentades en un nombre de tècniques diverses. Pensem en la recerca d’un pla regulador: la tècnica analista del geòleg, del demògraf, de l’economista, etc.

Aquest és l’origen de la suplència de l’arquitecte que venia

a representar un artesà improvisat de la síntesi, per delegació (aparent) d’un poder que, de fet, negarà després amb els fets aquesta delegació.

Cal reconèixer que el lloc on les diferents respostes de coneixement de les diferents tècniques, és a dir els diferents *llenguatges* poden ésser resolts en síntesi en el *moment polític*. Tan sols la discussió democràtica i l’acte final de la tria, en efecte, poden assumir correctament una responsabilitat que fora altrament delegada d’una manera arbitrària a una de les tècniques.

De la mateixa manera, el programa operatiu que és fruit de la tria política —i que òbviament veu el treball intel·lectual de tot tipus al costat dels polítics a causa d’una definició articulada del mateix programa— preveurà l’acció de projecte excèntrica a un nombre discret de tècniques, cada una d’elles responsable també creativament dins de les pròpies especificitats.

Es evident que un model o paradigma com aquest, que intenta tornar a fundar una epistemologia del treball intel·lectual i de posar-se davant del poder en els seus diferents papers, no pot sinó ésser considerat una hipòtesi de treball que s’ha de verificar experimentalment o, en tot cas, una línia tendencial de qualificació de les disciplines i d’orientació dels mecanismes polítics i de gestió.

I també és evident que la dialèctica entre “Kultur” i “Civilization” anunciada per Dal Co com una dicotomia o crisi constant no serà i no haurà d’ésser resolta amb aquest model, sinó que més aviat serà exposada amb tota la seva conflictivitat, més enllà de tota mistificació, nostalgies, metàfores i altres cortines de fun en termes de confrontament democràtic i de lluita política.